

Veenhuizen, gevangen door het verleden(?)

E. TUIJNMAN

Veenhuizen staan ingrijpende veranderingen te wachten, nu het Ministerie van Justitie een groot deel van het complex wil afstoten. Voor de gemeente staat echter vast dat Veenhuizen een uniek dorp is waarvan het bijzondere karakter behouden moet blijven.

Vóór de 19e eeuw was Veenhuizen een gebied bestaande uit veen en heide; ooit door twee Fransen, die het gebied bezochten, het 'Hollands Siberië' genoemd. Het moet er verlaten zijn geweest en alleen de namen Camper Erf en Broeninger Erf, thans straatnamen, laten ons weten dat er ooit ook enkele verdwaalde hofsteden hebben gestaan. De weinige bewoners waren met name op Norg georiënteerd en leefden van hetgeen de grond opbracht. Die sfeer van toen zal niet de oorzaak zijn van het feit dat Veenhuizen bij velen, die voor het eerst kennis maken met dit dorp, een 'unheimisch' gevoel geeft.

Na de Franse overheersing aan het begin van de vorige eeuw heerste er grote armoede in met name het westen en zuiden van ons land. Het aantal bedelaars en kinderen dat te vondeling werd gelegd, was ongelooflijk groot. Een sociale wetgeving zoals wij die heden ten dage kennen was er niet, en het is dan ook te prijzen dat een man als generaal Van den Bosch in 1818 het lef heeft gehad deze mensen een tweede toekomst in o.a. Veenhuizen te willen bieden. Het zou allemaal anders lopen dan hij verwachtte. De Maatschappij van Weldadigheid ging failliet en werd in 1859 overgenomen door het Rijk.

SFEER

Veenhuizen leerde ik voor het eerst in 1985 kennen als een gesloten justitiedorp, qua sfeer totaal verschillend van de andere buitendorpen van de gemeente Norg, waartoe het behoort. De gemeente Norg beslaat een oppervlakte van ruim 11.000 ha, heeft een inwonertal van ± 6.900, verdeeld over negen dorpen en buurtschappen. Het grondgebruik is voor 65% – nog – agrarisch en kent 27% bos. Vele toeristen en recreanten komen graag in de zomer van de schoonheid van onze gemeente genieten, hetgeen nét dat

extraatje met zich meebrengt in de omzet van de middenstand om een redelijk voorzieningsniveau voor de eigen inwoners op peil te houden. Justitie is de grootste werkgever. Defensie levert door het grote munitiecomplex ook een aardige bijdrage in de werkgelegenheid, en een deel van de bevolking verdient zijn dagelijks brood in Assen en Groningen.

De gemeente Norg geeft een ruimtelijke en groene indruk. Ieder dorp kent heel duidelijk z'n eigen sfeer en cultuur. De meeste dorpen zijn ontstaan rond de essen en hebben nog steeds brinken: ze zijn open en vriendelijk van karakter.

En dan is er Veenhuizen. Als je de kaart voor je zou houden, dan ziet Veenhuizen er grofweg als volgt uit: in het zuiden het Fochtelorveen, dan een streep bos, vervolgens de Kolonievvaart. De woningen daarlangs met verticale bebouwingsstrepen, die deels in het agrarisch gebied uitlopen en in het noorden begrensd door bos. De wijken benadrukken het koloniale karakter: recht toe, recht aan. Veenhuizen onderscheidt zich van de omliggende dorpen door zijn rechtlijnige vormen. Voor een dorp met zo'n 1000 inwoners zijn de omringende gebieden buitenproportioneel. Daarnaast valt de hoeveelheid aan faciliteiten op, zoals sportvelden en een zwembad.

RIJKSGROND

Het specifiek bestuurlijke en maatschappelijke karakter van Veenhuizen komt tot uitdrukking in het voor delen nog steeds geldende bestemmingsplan uit 1938, waarin het koloniegebied bestemd is tot 'Rijksgrond voor bijzondere doeleinden'. Onder die bestemming valt alles wat met het Rijk te maken had, van gevangenis tot verenigingsgebouw, van woning tot kerk. Alles is rijkseigendom en wordt door de Rijksgebouwendienst of de Dienst der Domeinen op een tamelijk starre manier in stand gehouden en onder-

houden. De laatste wijziging op het bestemmingsplan dateert van 1982 als de gemeente 34 huurwoningen wenst te realiseren. Behalve met betrekking tot die woningen en de openbare school is de gemeentelijke bemoeienis met Veenhuizen vrij klein.

Toch zie je in de afgelopen jaren kleine wijzigingen optreden. De bewoners van Veenhuizen, jarenlang gewend aan en ook verwend door bepaalde voorzieningen, moeten keer op keer ervaren dat Justitie meer en meer de hand op de knip houdt en dat zaken worden afgebouwd. Vanaf dat moment wordt de rol van de gemeente uitgebreid, maar beperkt zich toch nog tot wat incidentele en met name financiële afspraken, waarbij de gemeente duidelijk de begrenzing

aangeeft. Twee jaar geleden kwam hier plotseling verandering in.

Alles wat niet absoluut een justitieel karakter heeft, zal worden afgestoten. In feite komt het er op neer dat de penitentiaire inrichtingen èn nog een gebouw hier en daar tot de terreinen van Justitie zullen blijven behoren en de rest in de aanbieding komt.

Op dat moment wordt het gemeentebestuur vrij onverwacht geconfronteerd met een 'extra' dorp. In korte tijd moest de gemeente een visie ontwikkelen op deze nieuwe situatie; op een dorp, dat ruim anderhalve eeuw door derden gevormd en bestuurd is. Dan ook pas krijgen de soms wel zeer stichtelijke teksten op de huizen inhoud en begrijp je die buitenproportionele

Fragment van de topografische kaart 1:25000, verkend in 1896.

verhoudingen. Dan ook realiseer je je, dat er van dit dorp in Nederland geen tweede is.

BIJZONDER DORP

Veenhuizen is vrij gaaf behouden, hoewel hier en daar toch ook al gebouwen weer verdwenen zijn. Door zijn geslotenheid is het echter ook behoed voor uitbreidingsdrift en vernieuwingsgedachten van gemeentebestuurders. Je kunt niet stellen dat het een mooi dorp is, een ieder ervaart dat op zijn eigen manier, maar zeker is, dat door de zich herhalende elementen en de wijdse structuur Veenhuizen heel bijzonder is. Bijzonder is ook het afwijkende patroon in de herkomst van de plaatselijke bevolking, die zijn wortels in tegenstelling tot de meeste andere Drentse dorpen, in heel Nederland heeft.

Dit dorp krijgt de gemeente Norg thans in de schoot geworpen. Enerzijds een uniek dorp, anderzijds een dorp, waarbij je opgezaald wordt met zaken, die men in geen enkel ander dorp van deze grootte zou aantreffen, als het zich op een normale manier had ontwikkeld. Hierdoor mist het dorp de juiste verhouding met de andere dorpen. Boeiend, maar ook complex.

MONUMENTEN VAN JONGE BOUWKUNST

Het ministerie van Justitie wenst sinds kort alles af te stoten wat niet direct een functie heeft voor de strafinrichtingen. De Dienst der Domeinen probeert in hoog tempo woningen, maar ook het incurante onroerend goed aan de man te brengen. De Rijksgebouwendienst heeft de infrastructuur, de riolering en de groenvoorziening laten inventariseren en wenst een en ander aan de gemeente over te dragen. Aan de gemeente thans de vraag of zij dat alles wenst over te nemen en of daar ook een financiële tegemoetkoming tegenover staat. Want beheer en onderhoud komen dan ook tot in lengte van jaren voor rekening van de gemeente.

De woningen zijn inmiddels goeddeels verkocht. Dat betekent nieuwe eigenaren met hun eigen wensen. De aanvragen voor bouwvergun-

ningen voor dakkapelletjes en bijgebouwtjes beginnen dan ook binnen te komen. En binnen afzienbare tijd zullen gebouwen hun functie verliezen, waarvoor echter in Veenhuizen geen oplossing kan worden gevonden in de woon sfeer. Daarnaast zijn in het kader van het Monumenten Inventarisatie Project, kortweg MIP, 140 objecten geselecteerd als monumenten van jonge bouwkunst. En ook een grote verzekeringsmaatschappij heeft zijn oog op Veenhuizen laten vallen. Voor het gemeentebestuur, geconfronteerd met al deze ontwikkelingen, rijst dan ogenblikkelijk de vraag: wat wil zij zelf, heeft de gemeente al een visie, hoe stuur je, ontwikkel je en voorkom je zaken, die je niet wil?

Voor het college van B en W is een aantal zaken duidelijk, maar het aantal vragen zonder antwoorden is nog groter. Enkele aandachtspunten zijn:

- Vast staat dat Veenhuizen een uniek dorp is, dat het waard is behouden te worden.
- Afgezien van het museum Veenhuizen, waarin veel te zien is van het soms curieuze verleden en dat zich wellicht zal ontwikkelen tot een Nationaal Gevangenismuseum in het voormalige hospitaal, heeft dit dorp in zijn totaal een museaal karakter. Toch staat het college geen openluchtmuseum of tweede Orvelte voor. De gemeente wil het eigene bewaren en versterken; het veenkoloniaal ontginningslandschap, de bospartijen en de gebiedsindeling met de kenmerkende rechtlijnige hoofdstructuur. Zij staat een grotere diversiteit voor, wat de bevolkingssamenstelling betreft. De bewoners van het dorp bestonden voornamelijk uit Justitieambtenaren, totdat deze niet meer verplicht waren in Veenhuizen te wonen. De leefbaarheid op lange termijn is ook een punt van aandacht.

WENSEN

Met het oog op de toekomst van Veenhuizen heeft de gemeente een aantal wensen en vragen:

- Het creëren van voldoende mogelijkheden om eigen inwoners huisvesting te bieden. Afgezien

van contigentering en budgettering is er de vraag, welke ruimte daarvoor bestemd wordt. Er is ruimte genoeg, maar juist die ruimte bepaalt mede het gezicht van Veenhuizen. Het 'inbreien' zou fataal kunnen zijn.

- Een versterking van een mogelijke centrumgedachte.
- Hoe ziet bijvoorbeeld de toekomst van de R.K. kerk eruit, die weliswaar wind- en watervrij is, maar waar sprake is van een achterstallig onderhoud van zo'n acht ton en die in feite te groot is voor de parochie? Het verdwijnen van deze kerk zou een gat slaan.
- Welk herstel- en onderhoudsprogramma is derhalve nodig om op den duur recht te doen aan de bijzondere kwaliteiten, die in het kader van het MIP geconstateerd zijn?
- Op welk verzorgingsniveau kan en mag Veenhuizen op wat langere duur rekenen?
- Zijn er mogelijkheden op recreatief gebied?
- Wat is de toekomst voor de agrarische gronden met hun typische boerderijenbouw, thans nog in beheer bij de Dienst der Domeinen, maar waar men in het kader van de herindeling Roden-Norg in verband met mogelijke boerderijverplaatsing zijn oog wellicht laat vallen op dit gebied?
- Hoe financieren wij bijvoorbeeld ons deel in de nieuwe monumenten en
- Welke speelruimte willen we houden zonder de harmonieuze samenhang van dit dorp te doorbreken of te verstoren?

Deze wensen en vragen maken een integrale visie noodzakelijk. Een integraal plan, waarin de toekomst van Veenhuizen verzekerd is met betrekking tot behoud en leef- en ontwikkelingsruimte. Het loslaten van Veenhuizen, het overlaten aan het vrije spel der krachten, houdt het gevaar in, dat binnen korte tijd weinig meer over is van dit unieke dorp.

Een integraal plan: het zou van enige arrogantie getuigen, te stellen dat de gemeente wel 'even' een integraal plan zal maken. Daarvoor is de situatie te complex en ontbreekt het aan vergelijkingsmateriaal. Gezien de snelheid van de veran-

deringen en om ongewenste ontwikkelingen te voorkomen, heeft de gemeenteraad van Norg in juli 1991 een voorbereidingsbesluit genomen om de situatie te bevriezen, totdat het te voeren beleid planologisch vertaald is en eventuele bouw- en verbouwplannen aan het beleid getoetst kunnen worden. Een dergelijk besluit heeft een werkingsduur van één jaar en in feite zou het ontwerp-bestemmingsplan binnen dat jaar ter inzage gelegd moeten worden, waarbij beheer en ontwikkeling een combinatie moeten vormen. In die tijd worden de aanvragen om een bouwvergunning aangehouden. Doorbreking daarvan is mogelijk, wanneer de plannen passen in het uitgezette of uit te zetten beleid, maar altijd met een artikel 50 van de Woningwet of de 19/50 procedure van de Wet op de Ruimtelijke Ordening. Bij de beoordeling wordt behalve het Drentse welstandstoezicht ook de Provinciale Monumentenzorg ingeschakeld.

Er is in de afgelopen tijd door de gemeente met allerlei instanties al veel gepraat over Veenhuizen. De gemeente acht het van belang dat er heel concreet oplossingsgericht gewerkt gaat worden. Inmiddels is door de stedebouwkundige, die zich bezighoudt met een nieuw te maken bestemmingsplan, een startnotitie opgesteld, waarin in een grof kader de lijnen worden uitgezet. Daarnaast vindt frequent overleg plaats met vertegenwoordigers van de drie ministeries (Justitie, Financiën en vrom), die heel direct bij Veenhuizen betrokken zijn, van Monumentenzorg en van de provincie. Kenmerkend is dat vaak het ene ministerie niet exact weet waar het andere mee bezig is, wat het er voor de gemeente niet duidelijker op maakt. Het is daarom van het grootste belang dat deze boeiende uitdaging niet alleen door de gemeente Norg geklaard wordt, al heeft de gemeente nadrukkelijk een voortrekkersrol. De gemeente zal met de andere betrokken overheden zich deze inspanning moeten getroosten. Niet alleen uit morele verplichtingen, maar ook om gezamenlijk dit erfgoed in stand te houden. Veenhuizen is niet gevangen door het verleden, maar wordt er wel door bepaald.